

תשתית ידע מחקרי:

פערים ותהליכי אי-שוויון בגיל הרך בעקבות תקופת

הקורונה | סיכום עבודת צוות מומחים

משרד החינוך
לשכת המדען הראשי
האגף לחינוך קדם יסודי

ד"ר יעל קסנר ברוך | פרופ' יאיר זיו | ד"ר אודט סלע

יולי 2021

המסמך הנוכחי מבוסס על עבודתם של צוות מומחים הכולל צוותי חינוך, אנשי אקדמיה וגורמים מקצועיים באגף לחינוך לקדם יסודי ואגף בכיר אסטרטגיה ותכנון במשרד החינוך. צוות מומחים זה פעל בתקופה שבין ינואר 2021 עד יוני 2021.

במסמך זה אנו מבקשים לתאר את ממצאי עבודת צוות המומחים, לזהות נקודות עיקריות התורמות להעמקת פערים ואי-שוויון בגיל הרך, ולהציע: (א) אסטרטגיות פעולה קונקרטיות אשר יכולות למנוע העמקת פערים קיימים בעקבות משבר הקורונה ואף לתרום לצמצום. ו-(ב) להתריע לגבי אסטרטגיות פעולה אשר לא יתרמו למניעת העמקת הפערים ואף עלולות להרחיבם.

שאלה מרכזית

כיצד ניתן לזהות ולאפיין פערים ותהליכי אי-שוויון שנוצרו (ועדיין נוצרים) אצל ילדים בגילי הגן בתקופת הקורונה? ומה הן דרכי הפעולה שכדאי לנקוט לצורך גישור על פערים ותהליכי אי-שוויון אלו?

טבלה מס' 1 | תובנות מרכזיות

אסטרטגיות מהן מומלץ להימנע	אסטרטגיות פעולה שיש לשקול	נקודות עיקריות בבסיס פערים ואי-שוויון
<ul style="list-style-type: none"> התייחסות אל משבר הקורונה כמשבר ממוקד, ייחודי וחולף. תכנון מענים שאינם קשובים לצרכי השטח. אסטרטגיות אחידות לכל קבוצות הגיל. בניית תהליכי מניעה והתערבות באי-שוויון ופערים, ללא ביסוס מחקרי איכותי ועדכני. התייחסות למשבר כגורם סיכון בלבד ללא התייחסות לאפשרות הצמיחה.	<ul style="list-style-type: none"> אפיון ומיפוי של צרכים, מרכיבי חוסן ומרכיבי פגיעות ויישום מענים מותאמים לילדי הגן. פיתוח מקצועי, ליווי וסיוע לצוותים חינוכיים בהתאם לצרכים המקומיים. יצירת מאגר מידע רב-תחומי מבוסס מחקר התומך בעשיית צוותי הגן. יצירה של תשתיות של ידע ונתונים הרלוונטיים לטיפול בהשפעות הקורונה על הגיל הרך. אימוץ פרספקטיבה מערכתית לשינוי.	<ul style="list-style-type: none"> הגיל הרך הינו תקופה רגישה מאוד מבחינה התפתחותית ולכן יש משמעות לזיהוי מוקדם של צרכים והשפעות תקופת הקורונה וליצירת התערבות מותאמת. הורים וצוותי החינוך בגנים הם המקור להיווצרותם והרחבתם של פערים ותהליכי אי-שוויון אך גם המקור לצמצום. קיימים קשיים באיתור ובהערכה של תהליכי אי-שוויון ופערים בגיל הרך בעקבות תקופת הקורונה. הצורך בבחינה רב גילית של השפעות הקורונה. תקופות המוגדרות כתקופות משבר, הכוללות בין השאר אי-ודאות, קושי ועמימות יכולות להביא לצמיחה. קיים עדיין מחסור במידע מבוסס מחקר העוסק בזיהוי ואפיון פערים ותהליכי אי-שוויון שנוצרו בגיל הרך בעקבות תקופת הקורונה.

רקע

בחודש מרץ 2020, עם התפרצות מגפת הקורונה בישראל, יותר מחצי מיליון ילדים בגילי 3 עד 6 שנים¹ נאלצו לעבור ללמדיה מקוונת בעקבות סגירת גני הילדים, במאמץ לצמצם את התפשטות הנגיף. לשיבוש זה בשגרתם של הילדים היו השפעות והשלכות קצרות וארוכות טווח בהיבטים לימודיים ובהיבטים רגשיים-חברתיים.

גן הילדים מספק מסגרת התפתחותית משמעותית עבור ילדים המאפשרת להם להתפתח ולרכוש [מימוניות קוגניטיביות, רגשיות, חברתיות וגופניות](#). סגירת הגנים למשך תקופות ארוכות (בשל הסגרים ובשל תקופות הבידוד המרובות כתוצאה מתחלואה או חשד להדבקה), יצרה פגיעה משמעותית בתהליכים אלו המתקיימים בגן בשגרה, אשר בניגוד לתהליכים בבתי הספר לרוב אינם יכולים להיות מוחלפים בתהליכים מקוונים. לפיכך, השגת אבני דרך התפתחותיות משמעותיות התלויות בתהליכים המתרחשים בגן נפגעה ופערים ותהליכי אי-שוויון התרחבו.

המחקר שכבר קיים לגבי השפעת המשבר הנוכחי, בצירוף המחקר הרב על ילדים בגילים אלו בתקופות משבר קודמות, מראה כי קיימת [שונויות](#) רבה בין ילדים מבחינת השפעת המשבר עליהם וכי, ככל הנראה, המושפעים ביותר מהמשבר הם [ילדים שכבר לפני המשבר הוגדרו כילדים בסיכון](#). בעקבות זאת, ללא ההתערבות משמעותית, [הפערים בין ילדים משכבות חלשות לבין ילדים משכבות חזקות צפויים להתרחב בכל ההיבטים ההתפתחותיים](#).

נקודות עיקריות בבסיס פערים ואי-שוויון

הגיל הרך הינו תקופה רגישה מאוד מבחינה התפתחותית ולכן יש משמעות לזיהוי מוקדם של צרכים והשפעות תקופת הקורונה וליצירת התערבות מותאמת

השפעת התקופה על רכישה וביסוס של ידע ומימוניות בהסתכלות רחבה ועתידית

- תקופת הגן נחשבת לתקופה רגישה במיוחד מבחינת התפתחות המוח, המשפיעה על מסלול התפתחותו של הילד גם בעתיד. מחקרים מראים שכאשר [ילדים חווים מצבי סיכון בגיל זה קיימת השפעה ישירה על מוחם](#). לכן, לתקופת הקורונה עלולה להיות השפעה רחבה ומשמעותית לאורך שנים.
- רגישותה של התקופה מהווה סיכון [לקיבוע והעמקה של פערים](#) אך גם סיכוי לגישור וצמצום תוך [האצת תהליכים התפתחותיים](#).
- קיים חשש שהפערים שנוצרו בתחומי ההתפתחות וניכרים בהווה עלולים להשפיע על [השגת אבני דרך התפתחותיות גם בעתיד](#), במידה ולא יקבלו מענה הולם.
- בשטח קיימת תפיסה שגויה לגבי הקלות שבה ניתן יהיה [לגשר על הפערים הקוגניטיביים לעומת הפערים החברתיים-רגשיים](#), ולגבי הצורך למקד את העשייה החינוכית בעקבות המשבר בפערים שנוצרו בעיקר בהיבטים החברתיים-רגשיים.
- בסבירות גבוהה [\(המבוססת מחקרית\)](#), ילדים אשר נמצאים כעת בגן ויכנסו למערכת החינוך הבית-ספרית בשנה-שנתיים הקרובות צברו פערים בכלל תחומי ההתפתחות. המערכת הבית-ספרית תצטרך לתת לכך מענה הולם בשנים הבאות.
- מחקרים מראים שתמיכה אקדמית טובה בבית (כגון, [תמיכה בהורים מבחינת יכולות תיווך](#)) עשויה לסייע לקידום ילדים גם לטווח הארוך (אפילו [בניבוי ההתפתחות מהגן לכיתה ב'](#)).

השפעת התקופה על רכישה וביסוס של ידע ומיומנויות בכל תחומי ההתפתחות

- **פערים בהסתגלות למסגרת הגנית** - לאור הימצאות מעטה ולא רציפה במסגרת הגנית וההימנעות ממגע, התעוררו אצל הילדים קשיים בתהליכי פרידה והסתגלות (בלבול וקושי בהתמודדות עם מעברים בין הבית לגן, קושי בהבנת כללי ההתנהגות) כמו גם קשיים בהיווצרות מערכות יחסים רגשיות עם צוות הגן שיכולים להתבטא בחוסר אמון ותחושת ביטחון מעורערת במהלך השהות בגן.
- **פערים רגשיים** - תקופת הקורונה חשפה את הילדים למצבי עקה (סטריס) רבים (למשל, דרך אמצעי התקשורת או דרך חשיפה לתחושת המתח והעקה של הורים) אשר גרמו להופעת איתותי מצוקה שונים: רגשיות התנהגותיות (למשל, הרטבת לילה או בעיות בשינה), התפרצויות זעם, התנהגות הימנעותית הנובעת מחרדה ועוד.
- **פערים במיומנויות למידה** - הלמידה בגן מתרחשת בהקשרים חיוביים וחוויתיים וכך מסייעת לטיפוח תפיסת הילדים את עצמם כלומדים ובעלי מוטיבציה ללמידה. בתקופת הקורונה פחתו במידה ניכרת ההזדמנויות ללמידה מסוג זה. אצל חלק מהילדים התקיימה למידה בבתים, תוך שימוש בעזרים טכנולוגיים או אחרים. כתוצאה מכך, עשויים להיווצר אצל חלק מהילדים פערים בתפיסת עצמם כלומדים עצמאיים ובתפיסת הלמידה כפעולה מהנה וגם בעצם הרכישה של מיומנויות למידה. יש לכך השלכות לטווח הרחוק שיש לקחת בחשבון, לקראת המעבר מהגן לבית הספר.
- **פערים קוגניטיביים** - שהותם של הילדים בבתים תוך שמירה על ריחוק חברתי לאורך זמן, עלולה הייתה לפגוע בפיתוח וטיפוח של כישורים ומיומנויות קוגניטיביים (כגון, תפקידים ניהוליים, זיכרון, קטגוריזציה, מטה-קוגניציה וקבלת החלטות). כישורים ומיומנויות אלו מתפתחים בגן תוך למידה מכוונת ומזדמנת-ספונטנית בהקשרים חיוביים וחוויתיים.
- **פערים חברתיים** - סביבת הגן מאפשרת לילדים ריבוי הזדמנויות להבנת החברה וכלליה תוך התנסויות בבניית מערכות יחסים מגוונות. מאחר שבתקופת הקורונה פחתו במידה ניכרת ההזדמנויות ללמידה מסוג זה, צפויים פערים בהבנה, בעיבוד וביישום של תהליכים חברתיים בקרב ילדים בגיל הרך (כגון, היכולת ליצור ולשמר מערכות יחסים שונות). לאור הריחוק הפיזי והחברתי ייתכן כי תיווצר רתיעה ממגע אצל ילדים עם החזרה לגנים.
- **פערים סנסו-מוטוריים** - חלק מאוד מרכזי בלמידה המתרחשת בגן היא חשיפת הילדים למגוון חומרים, מרקמים והתנסויות (של מוטוריקה עדינה, מוטוריקה גסה ופעילות גופנית). לאור העובדה שהילדים לא נחשפו ללמידה מסוג זה לאורך זמן רב, ייתכן כי תיווצר פגיעה בכישורים ובמיומנויות הסנסו-מוטוריות שלהם הן בטווח הקצר (כגון, הימנעות ממגע בחומרים, רגישות יתר או תת-רגישות לחומרים מסוימים, פחד מפני התנסויות מוטוריות שונות בחצר הגן וחוסר שיווי משקל) והן בטווח הארוך (כגון, חגורת כתפיים חלשה, תפיסת מרחב לקויה וקשיי התארגנות במרחב, אשר עשויים להשפיע בעתיד על התארגנות הגוף לקראת ישיבה בכיתה וכתובה). למעשה מדובר על מעגל השפעה שמזין את עצמו – ככל שהכישורים והמיומנויות הסנסו-מוטוריים נפגעו יותר, כך קיים סיכוי גבוה יותר כי הילדים ימנעו יותר מהתנסויות אשר אמורות לקדם פערים אלו, דבר אשר יגרום להעמקת הפערים ולקושי לגשר ולטפל בהם. בנוסף, יש לקחת בחשבון את השפעת ריבוי החשיפה למסכים, גם על חשבון התנסויות מוטוריות אחרות.
- **פערים שפתיים** - במהלך תקופת הקורונה אצל חלק מהילדים נוצרו פערים שפתיים חדשים והתרחבו פערים שפתיים שהיו קיימים בעבר, למשל בקרב ילדי מהגרים החשופים לשתי שפות. מחקר שנערך בקרב ילדים דוברי עברית שפה שניה (הערכה שמדובר בכ-20%-12% מילדי הגנים) הראה שעקב השהייה המרובה בבית חוזקה השפה הדבורה ולא ניתן המענה הנדרש לרכישת השפה העברית, כפי שהיה מתרחש בגן. פער שפתי משמעותי נוסף מתייחס לכישורי השיח וליכולות לנהל שיח מכבד ומקדם, תוך הקשבה, התייחסות עניינית לנאמר, העברת מסרים ברורה, שיתוף מושכל בדעות אישיות וכדומה. במחקר שנערך בשיתוף עם משרד החינוך ("אור" ירוק - לקריאה - שאול, קציר וליפקה) שבחן את יכולת הקריאה והבנת הנקרא בקרב ילדי כיתות בי נמצא כי הפערים בין ילדים ממעמד סוציו-אקונומי נמוך בהשוואה לילדים ממעמד סוציו-אקונומי גבוה הוכפלו בשנה זו. הנחת החוקרות היא שפערים אלו גדלו גם בקרב ילדי גן.

- **פערים בקיום אורח חיים בריא** - השהייה הארוכה בבית גרמה במקרים רבים לאימוץ מאפייני אכילה לא מיטביים (אכילה לא מאוזנת או תפריט המבוסס על אוכל מהיר זמין). סביר להניח שפגיעה בתחומי ההתפתחות משמעותית יותר בקרב ילדים שהסביבה הביתית לא יכלה לייצר תחליף לתהליכים אלו.
- **פערים בכישורי חיים** - במהלך תקופת הקורונה ילדים רבים לא נחשפו לסביבות מגוונות אשר מספקות הזדמנויות לתרגל ולטפח מיומנויות של כישורי חיים והרגלי חיים, כפי שמתרחש באופן טבעי בשגרת הגן. על כן, נוצרו פערים בכישוריהם בתחום זה כגון, וויסות התנהגות, דחיית סיפוקים, התמודדות עם תסכול, הפגנת יכולת עצמאית וביטחון העצמי.

קשיים במיפוי והערכה של צרכים מיוחדים של ילדים בתקופת הקורונה

- תקופת הקורונה השפיעה באופן שונה על ילדים עם צרכים ויכולות התפתחותיים ייחודיים. חשוב לזהות את הצרכים האלו ולהתאים לילדים את המענה הנדרש (למשל, ילדים עם צרכים מיוחדים, ילדים דו-לשוניים וכיו"ו).
- חוסר הזמן והרציפות בשהייה בגן עלולה לפגוע ביכולת של הגנות ליצור הכרות מעמיקה עם ילדי הגן ולמפות באופן מעמיק את נקודות החוזק והחולשה של כל אחד מהם.
- תזמון הסגרים ביחס לתקופות קריטיות של הסתכלות, הערכה ומיפוי פגעו בשלמות התהליך (למשל, במקרים בהם נדרש אבחון והתערבות של ועדת זכאות).
- מערכת יחסים המבוססת על אמון בין הצוות להורים חשובה לאפקטיביות של החינוך בגיל הרך. הנתק שנוצר בתקופת הקורונה עלול לפגוע ביחסים אלו שמתבטא למשל באי העברת המידע הנוגע לילדים.
- סגרים ובידודים גרמו לכשלים ומנעו רצף טיפולי בקהילה - הן אצל ילדים עם אבחנה והן אצל ילדים שטרם אובחנו.

הורים וצוותי החינוך בגנים הם המקור להיווצרותם והרחבתם של פערים ותהליכי אי-שוויון אך גם המקור לצמצומם

חלק ניכר מהמסלול ההתפתחותי מושפע ומתווך על-ידי ההורים - ההורים הם במקרים רבים הגורמים לפערים אבל הם גם אלו שיכולים לסייע בצמצומם.

הורים והשפעתם על פערים

אפקט המשבר המתמשך וחוסר ודאות לגבי סיומו הביאו להתגברות הקשיים בתהליכי ההורות, לתחושת שחיקה והתשה של ההורים, ולתחושת חוסר מסוגלות להתמודד עם האתגרים. כך, משפחות ששהו בבידוד מספר רב של פעמים סבלו משחיקה גבוהה יותר וסביר כי ההשפעות על הילדים בהן היו משמעותיות יותר. ואכן נראה ששהות רבה יותר של הורים עם ילדיהם לא הובילה בהכרח לגידול משמעותי בפעילות המשותפת שקיימו עם הילדים (מתוך מחקרים בארץ ובעולם). המשתנים הבאים נמצאו כקשורים במיוחד לפערים התפתחותיים אצל ילדים:

- **רקע משפחתי:** מצב סוציו-אקונומי; השכלת הורים; מספר ילדים במשפחה; מקום מגורים (מרחב ומקום המגורים של המשפחה, תשתיות, נגישות למרחבים פתוחים וירוקים); מאפיינים טכנולוגיים (כמות אמצעי קצה בתוך המשפחה); סיכון המוגדר על ידי השתייכות קבוצתית-חברתית (קבוצות מיעוט אתניות, מהגרים ועולים חדשים וילדי שילוב); מצוקה נפשית הורית (סטריס גבוה, דיכאון וחרדה).
- **תפקוד הורי:** לדוגמא: מאפייני הורות המנבאים חוסן, דרכי התנהלות משפחתיים (למשל, חוסר איזון בין הצבת גבולות וויסות לבין פתיחות; דרישה רבה או פחותה למשמעת, שיח וכללים); קשיים בהבנת צרכי הילדים; רמת התקשורת בין ההורים; יכולת הסתגלות ויכולת רפלקציה.

צוות הגן והשפעתו על פערים

- **השפעת מצבה המשפחתי והרגשי של הגנת על תפקודה בתקופת הקורונה:** מחקרים מעידים על השפעת תקופת הקורונה על תפקודם של צוותים חינוכיים בשל הקושי [לאזן בין דרישות הבית האישי לתפקוד המקצועי](#). כך, יכולתה של הגנת לתת מענה מקצועי ואישי היה תלוי במידה רבה [במאפיינים אישיותיים שלה](#) (למשל, חוסן, תחושת מסוגלות, יכולת הסתגלות גבוהה לשינויים, יכולת התמודדות עם מצבי חוסר ודאות, גמישות, יצירתיות, יזמות ופראקטיביות). במקרים שבהם הגנת חוותה תחושת עומס מוגברת (שהכל "נופל" רק על כתפי הגנת), או שקיימת [אי התאמה בין דרישות תפקידה לבין הכשרתה](#) ייתכן ואלו [פגעו במוטיבציה שלהן והשפיעו על האפקטיביות של עשייתן](#).
- **קיומם של מענים ותמיכה לגנות:** לאור העובדה שגן הילדים מנוהל לרוב כיחידה חינוכית עצמאית, הועצם בתקופת הקורונה הצורך של גנות [במעגלי תמיכה מקצועיים מצד קבוצת העמיתות](#) (למשל, גנות תחת אותן אשכול, מובילות ומדריכות). [קיומם של מענים כאלו](#) עשויה הייתה להשפיע על תחושת החוסן של הגנת ועל יכולתה לתת מענים לילדי הגן ולהוריהם.
- **יחסי הצוות בגן:** ניהול צוות המבוסס על [איכות יחסים בינאישיים חיוביים עשוי לתרום ללמידת הילדים ולטיפוח אקלים גן מיטביים](#). בתקופת הקורונה הועצמו קשיים בניהול צוות הגן שנובעים מזמן היכרות קצר ולא רציף של הצוות, איכות יחסים בינאישיים, ניסיון קודם של הצוות ושונות בגורם המעסיק של הצוות בגן (רשות מקומית לעומת משרד החינוך) אשר הובילו לעיתים לבלבול בהנחיות הפורמליות והבלתי פורמליות שכל גורם העביר.
- **בהירות של הנחיות ונהלים:** לאורך התקופה הייתה [תחושת בלבול בקרב גנות לגבי נהלים והנחיות](#) שגרמו לבלבול במסרים ובהחלטות (למשל, כיצד יש לשמור על ההנחיות הנוגעות לריחוק פיזי מהילדים במרחב הגן, וכיצד צוות הגן צריך לפעול כאשר אינו מתגורר באותו אזור שבו גרה אוכלוסיית הגן).

הורים, צוותי חינוך והממשק ביניהם בתקופת הקורונה

- סגירת הגנים למשך תקופות ארוכות הובילה לזמן היכרות קצר ולא רציף עם צוות הגן אשר עשוי היה לפגוע ביצירת [מערכות יחסים קרובות ומבוססות אמן של ההורים עם המערכת החינוכית של הגן](#).
- לאור הוראות משרד הבריאות נוצרה הפרדה פיזית בין ההורה למרחב הגן אשר עלולה לגרום [לעמימות לגבי המתרחש בגן ולקושי ליצור שיתוף פעולה בין הבית לגן](#).
- ניכר מחסור [בפלטפורמות ייעודיות לשיתוף בין ההורים לגנות](#) היכולות לשמש גם לסיוע ולהדרכה.
- ישנם יתרונות וחסרונות ביצירת קשר עם ההורים דרך אמצעים טכנולוגיים. למשל, העובדה שהטכנולוגיה מאפשרת לנו "להיכנס" למרחב הפרטי-משפחתי של האחר ביתר קלות יכולה [מצד אחד להוביל לתחושה חזקה יותר של קרבה ואינטימיות, אך מצד שני גם לרצון להתרחק וליצור הפרדה](#).
- תקופת הקורונה העצימה [מתחים ותחושת נחיתות](#) שהיו עוד קודם לכן סביב מעמד הגנת [בעיני ההורים](#) (תחושה שהגנות לא "נכנסו מתחת לאלונקה"; חופשות מרובות וכדומה).

קשיים באיתור ובהערכה של תהליכי אי-שוויון ופערים בגיל הרך בעקבות תקופת הקורונה

בתקופת הקורונה התעצמה ההבנה לגבי ריבוי השותפים למעגל העשייה החינוכית בגיל הרך והשפעתם ההדדית.

איתור והערכה של תהליכי אי-שוויון ופערים באוכלוסיית הילדים בגיל הרך דרך נקודות מבט מרובות

- **גילם הצעיר של ילדי הגן, מצריך תיווך, הכוונה והתערבות** של מוקדים רבים במעגל העשייה החינוכית סביבם - ילדים מקבוצת השווים, הורים, גנות וצוותים חינוכיים, רשויות מקומיות, משרד החינוך, משרד הרווחה, קהילה ועוד.

■ בתקופת הקורונה ניכרה ההשפעה והחפיפה של כל אחד מהמוקדים במעגל העשייה החינוכית בגיל הרך (ילדים, הורים, גננות וצוותים חינוכיים) על האחר ומכאן ההבנה שלא ניתן לבחון אף אחד מהמוקדים מבלי להסתכל על האופן שבו המוקדים האחרים משפיעים עליו ומושפעים על-ידו באופן ישיר ובאופן עקיף. לכן, בניסיון לבחון תהליכי פערים ואי-שוויון יש לבחון את המכלול של הגורמים בתוך ההקשר.

פריזמת מומלצות להתבוננות

- מעגל המשפחה - ייתכנו התנהגויות הוריות מסתגלות ולא מסתגלות שהתמסדו לתוך המערך המשפחתי. לדוגמא, ייתכן שדווקא הורים המשתייכים לאוכלוסייה חזקה מבחינה סוציו-אקונומית, עבדו יותר מהבית והפגינו פחות פניות ומשאבים לסייע לילדיהם לצמצם את הפערים שנוצרו.
- סביבת המגורים (פיזית, תרבותית וקהילתית) - ייתכן שילדים אשר גדלים בסביבה אשר סיפקה להם מענים חלופיים לתחומי התפתחות שונים בתקופות הסגר (למשל, מרחבים פתוחים וירוקים לפעילות גופנית) נפגעו פחות מילדים אשר גדלים בסביבה עירונית צפופה.
- התבוננות מעבר לנורמות המצופות ישנן אוכלוסיות ילדים שהראו התקדמות משמעותית, התאמה או גרסיה והדרדרות ביחס לנורמות המצופות.

הצורך בבחינה רב גילית של השפעות הקורונה

בהסתכלות רחבה ועתידית, האגף לחינוך קדם-יסודי יידרש החל מהשנה הבאה להתמודד עם אוכלוסיות שלא תחת אחריותו האדמיניסטרטיבית באיבו של המשבר

- ילדים בגילים הצעירים (לידה עד 3 שנים) ייכנסו למערכת החינוך הקדם-יסודית בשנה-שנתיים הקרובות לאחר שחוו יותר משנה של שגרה משובשת. ההנחה היא שילדים אלו צברו פערים בכל תחומי ההתפתחות והמערכת תצטרך לתת לכך מענה הולם בשנים הבאות (לדוגמא, ילדים צעירים שבשלב רכישת השפה היו חשופים לבוגרים עוטים מסכה וכך נמנע מהם להתבונן במימיקה של שרירי פניהם. לעובדה זו עלולה להיות השלכה על היכולת לקשר בין ביטוי רגשי לביטוי מילולי, להעביר מסרים בצורה לא מילולית, לרכוש את הפרגמטיקה שבשפה ועוד).
- מתוך הסתכלות על הרצף החינוכי מהגן לבית הספר, חשוב לפתח תוכניות התערבות לגישור על פערים ואי-שוויון בקרב ילדי כיתה א' (בשנת הלימודים תשפ"ב) אשר בשנות הלימודים תש"ף ותשפ"א חוו את משבר הקורונה בהיותם בגן הילדים.

תקופות המוגדרות כתקופות משבר, הכוללות בין השאר אי-ודאות, קושי ועמימות יכולות להביא לצמיחה

תקופות של אי-ודאות, קושי ועמימות יכולות לעודד יצירתיות והתפתחות

- צוותים חינוכיים הפגינו התפתחות טכנו-פדגוגית - רמת מסוגלות עלתה הן בשימוש באמצעים הטכנולוגיים והן ביכולת התאמתם להיבטים הפדגוגיים.
- לאור המתווה שאסר הכנסת גורמים זרים (שאינם מהצוות הקבוע) לתוך הגן, צוותים חינוכיים רבים הפגינו התפתחות רב-תחומית מקצועית (למשל, תכנון ויישום מסיבות חגים וסיום ללא המורה למוזיקה).
- בתקופת הקורונה פותחו כלים טכנולוגיים איכותיים ללמידה בגיל הרך (לדוגמא, "סל אל-בוסתאן" בחברה הערבית ותוכנות מחשב שמקדמות ידע אלפביתי ומודעות פונולוגית).

תקופות של אי-ודאות, קושי ועמימות יכולות להוביל לשינוי במרקמי יחסים

- חוויות הלמידה מרחוק בתקופת הקורונה ושימור הקשר עם המשפחות תרמו לעיתים לחיזוק הקשר הורים-גננת-ילד ולחיזוק מעמד הגננת בעיני ההורים כמנהיגה חינוכית.
- הכניסה "אל תוך הבתים" אפשרה לגננות להתבונן במערכות המשפחתיות ולאתר צרכים וייחודיות.
- השינוי במרכיבים המבניים של הגן (עבודה ב"קפסולות", פחות ילדים בגן) הביאה לתחושה אצל חלק מהגננות כי מערכות היחסים שלהם עם הילדים השתפרו והועמקו.

תקופות של אי-ודאות, קושי ועמימות יכולות להוביל לשינוי בדרכי פעולה

- רשויות שפעלו בצורה מיטבית תרמו לצמצום פערים ותהליכי אי-שוויון. לדוגמא, היכולת לעשות איגום משאבים; זיהוי ואפיון צרכים ומענים מקומיים; מתן תקצוב נוסף לגננות; תשתיות טובות; אפשרו פעילות במרחבים ירוקים פתוחים.

קיים עדיין מחסור במידע מבוסס מחקר העוסק בזיהוי ואפיון פערים ותהליכי אי-שוויון שנוצרו בגיל הרך בעקבות תקופת הקורונה

ערפול תמונת המצב מבוססת מחקר

- **מקור הנתונים:** רוב הידע הקיים עולה מתוך מחקר המתבסס על קבוצות מיקוד ושיח עם השטח ולא על מידע אמפירי. לכן, לא קיים בידי האגף הקדם יסודי מסד נתונים המאפשר לבחון את הפערים ותהליכי אי-שוויון ברמה הארצית.
- **מהימנות הנתונים:** כאשר הידע מתבסס על נתונים שעולים מתוך שאלוני הורים, קיים חשש להטיית הממצאים (ההורים שממלאים את השאלונים לא תמיד מייצגים את כלל האוכלוסייה וצרכיה).
- **כלים לאיסוף הנתונים:** קיים מחסור בכלים אמפיריים המודדים פערים שנוצרו בהיבט החברתי-רגשי לעומת פערים שנוצרו בהיבט הקוגניטיבי.
- **רמות ניתוח של הנתונים:** כאשר נאספים נתונים רבים באמצעות כלי מיפוי עלול להיווצר פער בין הניתוח האגרטיבי לגבי מאפיינים הוליסטיים של אוכלוסיות (אשר יכול לסייע ביישום מסקנות ברמה כוללת) לבין הניתוח הפרטני לגבי מאפיינים מקומיים-ספציפיים (אשר יכול לסייע ביישום מסקנות ברמה פרטנית למשפחות שנפגעו בצורה משמעותית מהמשבר).
- **יישום המסקנות מהנתונים:** קיים קושי להפוך את המידע שנאסף מהשטח באמצעות כלים קיימים ומתוקפים ע"י אנשי מקצוע (גננות, יועצות וכ"ו) למידע כללי מערכתי שיכול להוות בסיס לקבלת החלטות (החל מרמת הרשות ועד רמת המדיניות) על סיכון וחוסן. כלומר, קיים פער בין המידע הרב שנאסף בשטח (ונשאר ברמת השטח באופן שיכול לסייע פרטנית לילד ולמשפחתו), לבין הנגשתו בצורה מוכללת לקובעי מדיניות. למשל, מה מידת האפקטיביות של השימוש במשאבים השונים שעומדים לרשות הגננות? אילו פערים נמצאים ברמת הדחיפות הגבוהה ביותר מבחינת הצורך למענה?

אסטרטגיות פעולה שיש לשקול

אפיון ומיפוי של צרכים, מרכיבי חוסן ומרכיבי פגיעות ויישום מענים מותאמים לילדי הגן

הערכת השפעת התקופה על רכישה וביסוס של ידע ומיומנויות בכלל תחומי ההתפתחות

- חשוב לבצע הערכה תצפיתית והערכה ישירה של מצבם הרגשי-חברתי-תפקודי של ילדים, שנמצאים בסיכון להעמקת פערים התפתחותיים.
- קיימים כלים הנמצאים בשימוש במערכת החינוך היכולים לתמוך בתהליכי ההערכה הנדרשים כעת (למשל כלים של האגף הקדם-יסודי ושל שפ"י).
- רצוי לבחון אפשרות לשימוש בכלי הערכה נוספים שתוקפו עפ"י נורמות התנהגותיות במחקרים (למשל, שימוש בתוכנות ייעודיות בטאבלטים). ניתן להיעזר במאגר של מבחני הערכה ומבחני מיפוי (שפתיים, קוגניטיביים ורגשיים) לילדי גן בגילי 5 דוברי עברית וערבית שתוקפו במחקר האורך של מרכז אדמונד. י. ספרא באוניברסיטת חיפה הכוללות נורמות שנאספו על כ-1000 ילדים בכל שפה (טרם פורסם).

דרכים לביצוע הערכה

- רצוי שההערכה תתבצע על-ידי הגננת והצוות החינוכי הקבוע של הגן המכירים את הילדים וצרכיהם בצורה מעמיקה.
- ניתן להיעזר בכוח אדם מיומן נוסף (למשל, סטודנטים לחינוך ולמקצועות הטיפול) אשר יוכל בעיקר לתת מענה לכלל ילדי הגן בשעה שהגננת נדרשת להקניית מיומנויות לילדים הזקוקים לכך.
- נדרשת בחינת התאמתם של הכלים הקיימים בשטח לאפיון פערים ואי-שוויון שנוצרו בתקופת הקורונה (הן מבחינת הספציפיות לאתגרי תקופת הקורונה והן מבחינת הספציפיות לאוכלוסיות שונות מבחינת תרבות, מעמד, אתניות וכ"ו).
- נדרשת הכשרה למבצעי ההערכה עם הכלים השונים.

תזמון הערכה

- רצוי שתהליך הערכה יהיה אורכי ויכלול מספר נקודות זמן – נקודת הזמן הראשונה צריכה להיות כבר עכשיו (על-ידי צוות הגן הנוכחי) ונקודת הזמן הבאה צריכה להיות עם תחילת שנת הלימודים הבאה (תשפ"ב), כך שפערי הקיץ יילקחו אף הם בחשבון.
- כדאי ליצור מנגנונים של העברת מידע מגן (של שנה"ל תשפ"א) לגן (של שנה"ל תשפ"ב) ומשנת הגן האחרונה (גילי 5) (של שנה"ל תשפ"א) לכיתה אי (של שנה"ל תשפ"ב).
- רצוי לבצע הערכה בטווחי זמן שונים - הקרוב (הכאן ועכשיו; שנה הבאה); הרחוק (בעוד 5-10 שנים; נתוני מיציב וכ"ו).

מאפיינים מיטביים של תוכניות התערבות לילדים

- **כוללני** - יש לשאוף ליצירת מענים המשתפים גורמים רבים מבין העוסקים בחינוך בגיל הרך בו-זמנית (הורים, גננות, צוות הגן, צוותי הדרכה ועוד) ועם מעגלים קהילתיים רחבים וגורמים מקצועיים נוספים (למשל, הרשות המקומית, אגפי חינוך ברשויות, השירות הפסיכולוגי הייעוצי וכדומה). למשל, [תוכניות המיועדות לצמצום פערים במיומנויות שיח רגשי של הילדים](#) אך בו זמנית נותנות להורים או לצוות החינוכי שמשמשים בה כלים לטיפוח ולחיזוק מיומנויות אלו גם בשגרה.

- **שיתופי** - שותפות של מספר גורמים יכולה לסייע גם בהפחתת העומס ותחושת האחריות המוטלת על כתפיהם של אנשי צוות הגן באופן בלעדי. לדוגמה, בית להורים / בית ספר להורים שמופעל ע"י הרשות.
- **מחובר לשטח** - יש ליצור מענים המותאמים לנתונים שיאספו בזמן אמת מהשטח, ומשקפים את תמונת המצב העכשווית של צרכים וחוזקות (הן ברמת שכבות הגיל השונות והן ברמת ההתאמה פרטנית לילד).
- **מיידים** - לאור אפיון הגיל הרך כתקופה רגישה מבחינה התפתחותית, מומלץ לקדם את יישום תוכניות ההתערבות בהקדם האפשרי.
- **רב-ממדי** - שימוש בתוכניות התערבות שעובדות על מספר תחומים יחד ועוזרת לצמצום פערים באופן רוחבי (כגון, תכנית מעגן או תוכנית "אור" שנחקרה ומוטמעת בכיתה א').

הקמת מאגר מידע של תוכניות התערבות לילדים

- המאגר יכול לתוכניות התערבות שנמצאו כבעלות תרומה משמעותית להתפתחותם של ילדים בגיל הרך.
- רצוי להקים ועדה מקצועית קבועה (של אנשי מקצוע וחוקרים) שתבחן כל תוכנית עפ"י מחוון אחיד של קריטריונים סדורים (כגון, בסיס תיאורטי, תחום המענה, עדויות אמפיריות ליעילות השימוש בהן, דירוג מחקרי והתאמה גילית).
- באמצעות מנגנון המיפוי ניתן יהיה לבחון שימוש בכלי התערבות איכותיים המוטמעים גם באמצעים דיגיטליים כגון טאבלטים או בלמידה מרחוק (למשל, לחיזוק ולתרגול אוריינות שפתית, חשיבה מתמטית, חשיבה מדעית) - ככלי עזר שיפחית את העומס מהגנות.
- מאגר המידע יכול מידע ישיר ושקוף על מידת הביסוס האמפירי של כל תוכנית, על מידת התאמתה לקבוצות הגיל השונות, על המרכיבים הכלולים בה, ועל המיקוד שלה (כדוגמת מאגרי מידע דומים בעולם - [CEBC](#), [WWC](#)).

זיהוי מרכיבי חוסן ופגיעות אצל הגנת וצוות הגן

- יש לאפיין מרכיבי חוסן ופגיעות אצל הגנות. לגנות כמנהלת של מסגרת חינוכית יש תפקיד רחב ומשמעותי מול גורמים מגוונים (ילדים, הורים, צוות הגן, רשות מקומית, גורמים מקצועיים נוספים ועוד). לאור האחריות הרבה שעל כתפיה, יש לאפיין את הצרכים האישיים והמקצועיים של הגנות בעתות משבר המשפיעים על יכולותיה לפעול בצורה מיטבית.
- יש לאפיין מרכיבי חוסן ופגיעות אצל צוות הגן. צוות הגן הוא חלק בלתי נפרד מהעשייה החינוכית בגן אך נמצא לרוב תחת האחריות האדמיניסטרטיבית של הרשות המקומית. לאור האחריות הרבה שעל כתפיהם, יש לאפיין את הצרכים האישיים והמקצועיים של הצוות בעתות משבר המשפיעים על יכולותיהם לפעול בצורה מיטבית.

זיהוי מרכיבי חוסן ופגיעות במעגלים הסובבים את ילדי הגן

- יש לאפיין מרכיבי חוסן ופגיעות הייחודיים לאוכלוסיית הגן. הצרכים של אוכלוסיית הגן מושפעים מהיבטים מגוונים כגון מצב סוציו-אקונומי, תמיכה קהילתית, סביבת מגורים ועוד. בנוסף, קיימת ייחודיות לכל מעגל משפחתי המשפיע על יכולתו לפעול בצורה מיטבית בעתות משבר. יש לאפיין ייחודיות זו על-מנת לתת מענה דיפרנציאלי המותאם לצרכים הייחודיים של ילדים והורים (לאחר המיקוד באוכלוסיות/ צרכים שונים).
- יש לאפיין מרכיבי חוסן ופגיעות הייחודיים לסביבה החינוכית של הגן. הסביבה החינוכית של הגן כוללת את מרחבי הפעילויות בתוך חלל הגן ומחוצה לו ובעלת השפעה רבה על ההתפתחות והלמידה של הילדים. יש לאפיין את הסביבה החינוכית של כל גן ולוודא שהיא אכן מספקת לילדים את הגירויים המספקים להתנסות ולמידה בכל תחומי ההתפתחות. אינטראקציה של הילדים עם סביבה חינוכית איכותית בעלת פוטנציאל לצמצום פערים ותהליכי אי-שוויון.

פיתוח מקצועי, ליווי וסיוע לצוותים חינוכיים בהתאם לצרכים המקומיים

מאפיינים מומלצים לתוכנית התערבות אפקטיבית לצוותים חינוכיים

- תוכנית התערבות המיועדת להכשרת כלל צוות הגן (גננות וסייעות).
- הטמעת התוכנית באמצעות המנגנונים הקיימים בשטח (אופק חדש, השתלמויות אשכול וכדומה).
- לאור ההתפתחות המקצועית-טכנולוגית של הצוותים החינוכיים ניתן לבסס את התוכנית על דרכי הוראה עדכניות (היברידיות/מקוונות).

תכנים מומלצים לתוכנית ההתערבות לצוותים חינוכיים ואסטרטגיות להטמעתם בשטח

- מיקוד בהתמודדות עם פערים ואי-שוויון שנוצרים במצבי משבר באופן כללי ולא דווקא בעקבות תקופת הקורונה. הכשרת הגננות כיום לוקה בחסר בפיתוח תכנים, עקרונות וכלים שיהוו מערך תמיכה להתמודדות עם מצבי משבר וסיכון מכל סוג שהוא.
- הכשרת גננות לדרכי ניהול שיח רגשי אישי וקבוצתי. למשל, שיח המבוסס על עקרונות הגישה הדיאלוגית [ומאפשר ביטוי רגשי של הילדים](#) (כגון, צמיחה מתוך עולמם של הילדים, זימון שאלות ותשובות אותנטיות, קידום הקשבה לקולם של הילדים וגם לשיח בין הילדים).
- הכשרת גננות המבססת את מעמדם כמובילות ומנהיגות פדגוגיות המתכללות את המענה הרב-תחומי הנדרש לפערים שימצאו.
- תהליך של ליווי אישי וסדיר מאנשי מקצוע (פסיכולוגיות, יועצות חינוכיות, מדריכות פדגוגיות, קלינאיות תקשורת, מרפאות בעיסוק וכדומה) שייטעו בהטמעת התכנים בשטח.
- ליווי המקצועי של היועצות החינוכיות בגיל הרך אשר מייצגות את תחום בריאות הנפש במערכת החינוך [הן בתקופות שגרה והן בתקופות משבר](#), ובעלות הכשרה ייחודית לטיפול בהתמודדות עם השלכות משבר הקורונה בהדרכה ובייעוץ.
- תגבור [הצוותים המסייעים](#) שתפקידם המוגדר הוא לזהות פגיעות ולחזק חוסן (פסיכולוגים חינוכיים ויועצות חינוכיות).
- ליווי אישי לגננות לאורך השנה על בסיס מפגשים קבועים (אחת לשבועיים-שלושה) ובהתאם לצרכים ספציפיים שיעלו.

יצירת מאגר מידע רב-תחומי מבוסס מחקר התומך בעשיית צוותי הגן

ייעוד ואפיון המאגר

- המאגר מיועד בראש ובראשונה לרכישת ידע של נשות המקצוע – גננות וצוותים חינוכיים, וכך לחזק ולהעצים את מעמדם המקצועי.
- רצוי שהאגף לחינוך קדם יסודי יתכלל את תהליך יצירת המאגר. לפיכך, תכניו של המאגר יעברו סינון וביקורת של סמכות מקצועית.
- המאגר יוכל לסייע בטיפול השפה המקצועית של אנשי החינוך ובהאחדת ההמשגה המקצועית.
- המאגר יוכל לשמש כבסיס של סילבוס לפיתוח מקצועי.
- המאגר יוכל להוות עוגן ובסיס מגובה מחקרית לעשייה החינוכית בגיל הרך. כגון, דיוק תרגום המסר המאוזן בנוגע לדגש על צרכים חברתיים-רגשיים לעומת אקדמיים-דידקטיים, וחיזוק ההבנה כי דגש אחד לא בא על חשבון השני, והצורך במתן מענים מתאימים ברמות השונות, דווקא בעתות משבר.

- המאגר יונגש גם ככלטפורמה פתוחה לשימוש מעגלים רחבים יותר כגון הורים, קובעי מדיניות ומנהלי אגפי חינוך ברשויות.
- ניתן יהיה להיעזר בחברי הקבוצה ובמעגלים מקצועיים נוספים (כגון, קולגות מהאקדמיה ותקצירנים של לשכת המדען הראשי במשרד החינוך) ליצירת תכני המאגר.

תכני המאגר

- המאגר יכלול כמה רמות של הסברה ופירוט: ספריית סרטוני הרצאות קצרות (כדוגמת TED), וגם הפניות למקורות מידע ומחקר נוספים לצורך הרחבה והעמקה.
- התכנים יתנו כלים ומידע בתחומי דעת ומומחיות שונים (למשל, נורמות של התפתחות רגשית-חברתית, קוגניטיבית, שפתית ומוטורית בטווחי הגילים השונים, התמודדות עם מצבי משבר, דרכי התמודדות עם אירועים ספציפיים שקורים בשטח ועוד).

יצירה של תשתיות של ידע ונתונים הרלוונטיים לטיפול בהשפעות הקורונה על הגיל הרך

חיזוק ערוץ ישיר מחקר-מדיניות

- לאור הצפי למחקר רב שיערך על תחומים אלו בתקופה הקרובה, יש לשקול הקמת מנגנון איסוף ומיפוי הידע שיצטבר דרך תהליך סדור של שיפוט מקצועי (למשל, התבססות על מחקרים שפורסמו בכתבי עת בעלי דרוג גבוה ומכאן שהבסיס המדעי שלהם איתן, ו/או מחקרים שעוסקים בביסוס ראיות – practice based-evidence). שיפוט זה עשוי לסייע באיתור המענים בעלי תרומה משמעותית. בהקשר זה יש לציין את הידע שנאסף דרך "[הסקירות היומיות](#)" של לשכת המדען הראשי.
- פעולה למען יצירת מנגנון היזון חוזר של הפצת והנגשת תוצאות מחקרים שנעשו על תוכניות התערבות בשטח כדי לאפשר למקבלי החלטות לתמוך ולהמליץ על הפעלת תוכניות התערבות ספציפיות שנמצאו כבעלות תרומה משמעותית.

קידום שותפות פרקטיקה-מחקר

- עידוד גננות לקחת חלק במחקרים הן כיוזמות והן כשותפות פעילות – החל מהגדרת שאלת המחקר ועד איסוף הנתונים, ניתוחם ניסוח ויישום המסקנות בשטח. ניתן לשקול לעשות זאת באמצעות דרגות קידום.

הטמעת מנגנוני איסוף והתממה² של נתונים מהשטח

- ניתן לאמץ מנגנונים של איסוף והתממת נתונים (שיכולים לפעול תחת אחריות הלמ"ס או משרד החינוך) היכולים להפוך את המידע שנאסף מהשטח לרמה מערכתית שתאפשר לתת מענים מדויקים מתוך ראיית תמונת מצב רחבה יותר, לכל מעגל העוסקים בגיל הרך.
- ניתן לאמץ כלי של למידה חישובית (machine learning). מדובר בכלי של בינה מלאכותית (שכבר נעשה בו שימוש במשרדי ממשלה רבים) המבוסס על פיתוח אלגוריתמיים המאפשרים למערכות ממוחשבות ללמוד מתוך נתונים רבים שנאספים מהשטח לצורך גילוי, חיזוי ומידול של עובדות לגביו. למשל, אפשר באמצעות תהליך כזה לזהות תתי קבוצה בסיכון מבחינה פרגמטית ולאפיין פרופילים של סיכון וחוסן אצל ילדים.
- הטמעת מנגנונים מסוג זה יסייעו גם להוריד את העומס והאחריות הבלעדית על צמצום פערים ואי-שוויון מכתפיה של הגנת.

2 התממת נתונים הינה שיטת מחקר וירטואלית מתקדמת שבה נתונים רבים שנאספים מהשטח הופכים לאנונימיים תוך שמירה על פרטיות הנבדקים, אך משמשים כבסיס לקבלת החלטות וגיבוש מדיניות.

אימוץ פרספקטיבה מערכתית לשינוי

פרספקטיבה מערכתית למדיניות

- אימוץ **חשיבה מערכתית** (קובעי מדיניות, צוותי הוראה, הורים וילדים) לצורך בחינת התמורות שהתרחשו בחינוך בגיל הרך בעקבות מגפת הקורונה.

טיפול באיכות הגנים וצוותי ההוראה

- שיפור תנאי העסקה של הגננות והסייעות ותגמולן על פועלן ומסירותן.
- הקטנת מספר הילדים בכל כיתות הגן למספר מקסימלי של 24 ילדים.
- בחינת הצורך בעדכון ודיוק תוכניות הלימודים הקיימות לקדם-יסודי תוך בפינוח תכנים, עקרונות וכלים שיהוו מערך תמיכה להתמודדות עם מצבי משבר וסיכון מכל סוג שהוא. למשל, בחינה מחדש של יעדים ומטרות (כלליים וספציפיים תלויי גיל) לאור שנה רוויית אתגרים וחוסר רציפות חינוכית.
- ניצול ההזדמנות שנוצרה לביצוע שינויים ארגוניים, ובראשם הרחבת המנדט של משרד החינוך לאחריות אדמיניסטרטיבית ופדגוגית למסגרות החינוכיות-טיפוליות לתינוקות ופעוטות (גילי לידה עד 3).

קשרים עם ההורים

- **חיזוק תפיסת ההורים כשותפים לעשייה החינוכית בגן** (זו גם התפיסה הקיימת היום במשרד – תפיסת הגן העתידי בהיבט המשפחתי-קהילתי).
- חיזוק מערכת היחסים והאמון בין צוות הגן להורים. למשל, יצירה ושימוש בשאלון מיפוי להורים שמועבר אחת לכמה חודשים ע"י הגננת ויכול לתת תמונת מצב עדכנית על הילד ומשפחתו.
- **הנגשת ידע רב-מקצועי להורים** (למשל, ידע כללי בהתפתחות הילד, דרכי התמודדות עם קשיים תלויי גיל והתפתחות והתמודדות עם מצבי חרום). למשל, הרצאות העשרה להורים שניתנו ע"י הגננות עצמן או אנשי מקצוע אחרים; דף חודשי שיפורסם להורים ויעסוק בכל פעם בנושא אחר.

שנת הלימודים תשפ"ב בצל השפעות הקורונה

- יש צורך בתמיכת משרד החינוך על מנת להוציא לפועל את תוכניות ההתערבות (שעברו מיפוי מקצועי) בזמן קצר ולעודד את הצוותים החינוכיים הקיימים להשתתף ביישומם. כגון, תמיכה כלכלית לרשויות דלות תקציבים (למשל במגזר הערבי).
- לאור המומחיות הנדרשת לצמצום הפערים ותהליכי אי-שוויון, קבוצת העבודה תומכת ביישום תוכניות ההתערבות ע"י הגננות והצוות המקצועי של הגן (המכיר את הילדים וצרכיהם לעומק). לצורך כך, יש לעבות את מנגנוני התמיכה ולהרחיב את התגמול הכספי על העבודה הנרחבת הנדרשת בהקשר זה.
- מומלץ ליישם את תוכניות ההתערבות בגן תוך ניצול אופטימלי של זמן שהות הילדים בגן ותוך התבססות על מנגנוני הוראה-למידה המוטמעים בשגרת הגן. למשל, שימת דגש על **עבודה בקבוצות קטנות** (לפי רפורמת אופק חדש), כאשר מטרות הקבוצה תואמות את התפתחותם וצרכיהם של הילדים המשתתפים בה.

אסטרטגיות מהן מומלץ להימנע

התייחסות אל משבר הקורונה כמשבר ממוקד, ייחודי וחולף

- בחינת הפערים שנוצרו בכלל מעגל העוסקים החינוך הקדם-יסודי ברטרופקטיבה של משבר שהסתיים, תפגע ביכולת לאפיין את הפערים שהצטברו עד כה ואת הפערים שעוד יתווספו לאור המצב הקיים של משבר מתמשך.
- בחינת ההתמודדות עם אתגרי משבר הקורונה בפריזמה הצרה של משבר נוכחי בלבד (כלומר, כזה שלא יחזור ואינו דומה למשברים אחרים), תפגע ביכולת של המערכות השונות ללמוד מתקופה זו על דרכי התמודדות עם משברים באופן כללי.
- השקעה בצמצום פערים ותהליכי אי-שוויון מידיים ללא חשיבה על הטווח הרחוק ועל [שינויים מערכתיים שמעצימים את גורמי החוסן גם בעתות שיגרה](#), תפגע ביכולת של המערכות השונות לצמוח מתוך תובנות המשבר הנוכחי ולהתמודד עם משברים עתידיים בצורה מיטבית.

תכנון מענים שאינם קשובים לצרכי השטח

מחסור בנהלים מסודרים ובמנגנון הובלה אחיד ומאורגן של המענים לשטח

- גורם לבלבול במסרים ולקשיים בקבלת החלטות בשטח.
- פוגע בסינון התכנים העוברים לשטח ובבקרת איכותם והתאמתם לצרכים.
- עלול להוביל לפיזור המשאבים של הצוות החינוכי (במקום מיקודם בצרכים שעברו מיפוי ונמצאו כבעלי רמת חשיבות עליונה), ובעקבות כך לתחושת עומס, שחיקה וירידה במוטיבציה לפעול.

יצירת מענים שאינם משקפים הסתכלות הוליסטית על כלל מעגל ההשפעה בחינוך הקדם-יסודי

- לאור גילם הצעיר של הילדים, השילוב ילדים-צוות חינוכי-הורים הינו בלתי ניתן לפירוד. לכן מענים שלא יתייחסו לכלל מעגל ההשפעה עלולים להביא ליישום לא מיטבי בשטח. כלומר, רצוי שהמענים יתייחסו למספר רב ככל הניתן של מוקדים: היבטים אישיים (חוסן, תחושת מסוגלות, הגברת המוטיבציה וכדומה) ומקצועיים (ניהול צוות, קידום עבודת הצוות וכדומה) של נשות החינוך; כלל תחומי ההתפתחות של הילדים (רגשי-חברתי, דידיקטי-קוגניטיבי ופדגוגי); היבטים משפחתיים; והיבטים קהילתיים (צרכים ספציפיים לפי מדרג הרמזור, מיצוב סוציו-אקונומי וכדומה).

מענים להתמודדות עם פערים ותהליכי אי-שוויון שאינם מתבססים על שיתוף בין גורמים

- הטלת האחריות על הצוותים החינוכיים בגנים באופן בלעדי תגרום למעמסה רבה עליהם שעלולה להוביל לאי יישום המענים בשטח ודה-מורליזציה.
- הוספת כוח אדם לגנים שאינו מיומן, עשוי להקשות על הצוות החינוכי של הגן, שכן תידרש הדרכה וניהול של צוות מורחב ולא מיומן.
- קבוצת העבודה אינה תומכת בהוספת כוח אדם חדש לצורך סיוע וייעוץ לגנות, אלא מבקשת להסתמך על בעלי תפקידים המוגדרים כנותני מענה ייעוצי לצוותים חינוכיים (במשרד החינוך ובשפ"י) וקיימים כיום במערכת.

אסטרטגיות אחידות לכל קבוצות הגיל

- הסתכלות אוניברסלית ואחידה על כל שכבת ילדי הגיל הרך כמקשה אחת עלולה להביא ליצירת מענים שאינם מותאמים לגילי הילדים ולצרכים הספציפיים הקיימים בכל שכבת גיל. לדוגמא, צרכיהם הספציפיים של ילדים בגילי 3 שונים באופן ברור ומובהק מצרכיהם הספציפיים של ילדים בגילי 5-6 שנים.
- הסתכלות שאינה דיפרנציאלית בצרכיהם הספציפיים של ילדים יכולה להוביל למסקנות שגויות של הורים וצוותים חינוכיים אשר יבקשו להשאיר את ילדי גן חובה שנה נוספת בגן לפני המעבר בשנה הבאה לכיתה א'. דרישה מרובה זו עלולה להוביל לעומס על המערכת החינוכית הקדם-יסודית.

בניית תהליכי מניעה והתערבות באי-שוויון ופערים, ללא ביסוס מחקרי, איכותי ועדכני

- מחקר המתבסס ברובו על קבוצות מיקוד ושיח עם השטח ולא על מידע אמפירי שנאסף בצורה מבוקרת, עלול להוביל למסקנות שגויות לגבי תכנון והתאמת המענים הנכונים לגישור על פערים ותהליכי אי-שוויון שנצפים בשטח.
- כאשר המחקר מתבסס על נתונים שעולים מתוך מקור אחד (לדוגמא, שאלוני הורים), קיים חשש להטיית הממצאים.
- התמקדות מחקרית על מאפיינים ספציפיים עלולה להוביל למסקנות שגויות לגבי תכנון והתאמת המענים הנכונים לגישור על פערים ותהליכי אי-שוויון שנצפים בשטח.
- שימוש בתוכניות התערבות שלא נבחנו בצורה אמפירית לגבי תרומתן כיעילות בצמצום פערים התפתחותיים עלול להוביל לבזבז משאבים ללא תמורה.

התייחסות למשבר כגורם סיכון בלבד ללא התייחסות לאפשרות הצמיחה

אי יישום תובנות שהתגבשו בתקופת הקורונה בהיבט הגננות וצוותי הגנים, גם בעת שגרה

- אי יישום היכולות הטכנו-פדגוגיות שהגננות וצוותי הגנים רכשו במהלך תקופת הקורונה עלול לפגום בחיזוק הלמידה של הילדים בגן ובבית.
- אי יישום התובנות הניהוליות שגננות רכשו במהלך תקופת הקורונה עלול לפגום בחיזוק איכות הקשר עם ההורים, ניהול מיטבי של צוות הגן, עבודה מול רשויות ועוד.

אי יישום תובנות שהתגבשו בתקופת הקורונה בהיבט של קביעת מדיניות, גם בעת שגרה

- אי קידום השימוש בכלים טכנולוגיים-פדגוגיים איכותיים שפותחו בתקופת הקורונה עלול לפגוע בלמידה של הילדים בתחומי ההתפתחות השונים.
- אי קידום ערוץ תקשורת פעיל וישיר של משרד החינוך מול ההורים עלול לפגוע בגיוס ההורים ובחיזוק מעמד הצוותים החינוכיים בעיניהם.